

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”

CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

*Urbanizarea orașului Miercurea Ciuc de la 1876 până
la Primul Război Mondial*

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. PÁL JUDIT

Student-doctorand:

LADÓ ÁGOTA

2023

Cuprins

Prefață

1. Introducere: tema, metodele, sursele și literatura de specialitate
 - 1.1. Delimitarea subiectului
 - 1.2. Cadrul conceptual și metodologic
 - 1.3. Surse privind subiectul
 - 1.4. Prezentare generală a istoricului cercetării
 - 1.4.1. Cercetări recente de istorie urbană în Transilvania
 - 1.4.2. Literatura istorică a orașului Miercurea Ciuc
2. Istoria localității de la începuturi până la Compromis
 - 2.1. Introducere și începuturile istoriei
 - 2.2. Epoca lui Gábor Bethlen și castelul Mikó
 - 2.3. Miercurea Ciuc în timpul Războiului de Independență condus de Ferenc Rákóczi al II-lea (1703-1708)
 - 2.4. Viața în Miercurea Ciuc înainte de secolul al XIX-lea
 - 2.5. Miercurea Ciuc în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea
3. Noul sediu al comitatului Ciuc
 - 3.1. Istoricul construcției
 - 3.1.1. Schimbul de terenuri
 - 3.1.2. Ignác Hám, proiectantul clădirii
 - 3.1.3. Pregătiri
 - 3.1.4. Procedura de licitație
 - 3.1.5. Lucrările
 - 3.2. Locul noului sediu al comitatului Ciuc în arhitectura epocii din Ungaria
 - 3.3. Extinderea clădirii în 1912-13
 - 3.4. Specificațiile clădirii
 - 3.5. Importanța noului sediu central
4. Clădirea Vigadó din Miercurea Ciuc
 - 4.1. Róbert Szász, proiectantul clădirii

4.2. Construcția clădirii

4.3. Planuri pentru renovarea clădirii

4.4. Utilizări și intervenții în a doua jumătate a secolului al XX-lea

4.5. Exteriorul clădirii

4.6. Contextul stilistic și istoric

4.7. Importanța clădirii

4.7.1. *"Kató și cinematograful"*. Experiențe de cinema și lectură (și viața într-o școală de fete) în Miercurea Ciuc acum o sută de ani. Studiu de caz

5. Complexul liceului catolic din Miercurea Ciuc

5.1. Context

5.2. *"Problema transferului liceului de la Șumuleu la Miercurea Ciuc a devenit un șarpe de mare..."*

5.3. Sándor Pápai, arhitectul Statusului Romano-Catolic din Transilvania

5.4 Planuri ale complexului de clădiri al liceului din Miercurea Ciuc, 1908. Posibile paralele

5.5. *"Nu există practic nimic care să nu fie adecvat și oportun..."*

5.6. Școli și clădiri școlare în Ungaria. Despre modernitatea liceului din Miercurea Ciuc

6. Construcții de case în Miercurea Ciuc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

6.1. Casa lui Antal Fejér de pe strada Vár

6.2. József Landt, arhitectul

6.3. Construcția casei lui Antal Fejér

6.4. Casele de locuit din Miercurea Ciuc din perspectiva datelor statistice

7. Străzi, case. Transformarea orașului Miercurea Ciuc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

7.1. Străzi

7.2. Trotuare

7.3 *"Este interzis să urinezi sau să murdărești strada în orice alt mod."*

7.4. Lucrări de gospodărire a apelor în centrul orașului

8. Fabrica din orașul în curs de dezvoltare. Studiu de caz

9. Miercurea Ciuc după Primul Război Mondial. Tendințe de dezvoltare a orașului

Rezumat

Anexă. Imagini

Sursele imaginilor din text

Surse și bibliografie

Cuvinte-cheie: dualism, turnura secolului, centru administrativ, dezvoltare urbană, modernizare, reședință de comitat, Vigadó, gimnaziu, infrastructură, război mondial

În ceea ce privește istoria orașului Miercurea Ciuc de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, unele evenimente semnificative și curiozități istorice locale sunt accesibile cu regularitate inclusiv publicului larg – populația locală sau vizitatorii orașului și toți cei interesați de trecutul acestuia –, sub formă de articole scurte și comemorări, în mare parte datorită presei vremii.

De asemenea, datorită cercetărilor anterioare și a literaturii de specialitate, cunoaștem chiar și contextul mai larg, procesele generale pe parcursul cărora nu numai Miercurea Ciuc, ci și multe alte orașe din Ungaria, inclusiv Ținutul Secuiesc, au trecut prin schimbări și s-au dezvoltat în perioada dualismului. Știm că, la începutul secolului, mai multe localități au dobândit un rol administrativ mai important, dar, în numeroase cazuri, căutarea unei căi între viața urbană și cea de comună mare a durat ani de zile, aducând la suprafață neînțelegeri serioase în rândul populației. Căile ferate și-au croit încet-încet drumul prin întreaga țară și au legat mai multe așezări, altfel periferice, la o rețea mai extinsă, imperială și internațională. Fața orașelor s-a schimbat, au apărut clădiri publice moderne, clădirile rezidențiale au devenit mai ornamentate, trăsăturile stilului arhitectural la modă au început să apară pe tot mai multe fațade. Străzile au devenit mai drepte, mai largi, mai curate și, în timp, s-a pus asfalt – și lista schimbărilor poate continua.

În schimb, este mult mai dificil să surprindem trăsăturile particulare ale unui proces – în cazul de față, caracteristicile specifice ale dezvoltării orașului – fără a le identifica exclusiv cu evenimente individuale și momente semnificative, fără a pierde din vedere, în același timp, efectele puternice ale tendințelor predominante. Aceasta este o provocare deosebită, deoarece, în cazul nostru o parte semnificativă a surselor au fost distruse.

Pe baza istoriilor (de construcție) și a proceselor prezentate pe paginile disertației (ridicarea la rang de reședință de comitat, construirea casei comitatului, a clădirii Vigadó, a complexului liceului catolic de odinioară, cuprinzând seminarul și internatul, a noilor imobile de locuit și a altor clădiri, dar și extinderea localității, deschiderea de străzi noi, construirea de trotuare, reglarea apelor, îmbunătățirea condițiilor de salubritate publică etc.) putem afirma, fără echivoc, că sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost una dintre

cele mai importante perioade din istoria orașului, în care Miercurea Ciuc a cunoscut o dezvoltare semnificativă. În timp ce disertația pune un accent puternic pe unele istorii de construcție, consider că aceste studii de caz pun în lumină și multe alte aspecte ale urbanizării, dincolo de rezultatele cercetării relevante pentru istoria artei.

În ceea ce privește cadrul temporal al disertației mele, trebuie să subliniez că punctul de plecare nu este anul Compromisului, ci anul 1876, când a fost înființat comitatul Ciuc, în conformitate cu Legea XXXIII din 1876 privind reglementarea teritoriului anumitor jurisdicții și măsurile conexe, iar reședința acestuia a devenit Miercurea Ciuc.¹ În cadrul disertației, urmăresc dezvoltarea orașului până la Primul Război Mondial, dar în mod deliberat nu am delimitat mai precis această perioadă. Deși nu există nicio îndoială că izbucnirea războiului a reprezentat în multe privințe o ruptură, unele dintre procesele inițiate la sfârșitul secolului al XIX-lea nu au fost finalizate până în 1914, dar nici în 1918, existând chiar exemple de realizare a unora dintre aceste eforturi abia în perioada interbelică. De aceea, pe lângă un capitol separat de la sfârșitul disertației despre evenimentele de după Primul Război Mondial, nu am încheiat discuția anumitor subiecte cu știrea evenimentelor care au dat totul peste cap, nici cu invazia și retragerea trupelor românești în 1916. Mai mult, discut unele aspecte ale vieții culturale din Miercurea Ciuc într-un studiu de caz al cărui eveniment central este o serată de strângere de fonduri organizată în primăvara anului 1920 – deși, bineînțeles, și antecedentele acesteia sunt mai vechi de atât, după cum se arată în capitolul corespunzător.

Limitele spațiale ale orașului – și ale subiectului de cercetare – sunt, de asemenea, demne de menționat aici. În prezent, Șumuleu Ciuc, Jigodin și Toplița fac parte din localitatea modernă, dar, bineînțeles, nu a fost întotdeauna așa. Pe o hartă binecunoscută de la mijlocul secolului al XIX-lea², granița dintre Miercurea Ciuc și Martonfalva este încă vizibilă în mod clar – Castelul Mikó, de exemplu, era situat pe teritoriul acestuia din urmă la acea vreme. Din colecția de date a lui Géza Vámszer privind istoria așezărilor și din notele lui János Szócs pe această temă, reiese clar că, în timp ce Martonfalva și, mai târziu, Csütörtökfalva s-au unit cu Miercurea Ciuc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea³, Șumuleu Ciuc, Jigodin și Toplița au

¹ 1876. évi XXXIII. törvényikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről.
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87600033.TV&targetdate=&printTitle=1876.+%C3%A9vi+XXXIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Ultima descărcare: 15 iunie 2022.)

² Mai târziu voi mai reveni asupra hărții desenate de Géza Vámszer, care a fost publicată în volumul: Vofkori György: *Csikszereda és Csiksomlyó képes története*. Typografika, Békéscsaba, 2007.

³ Vámszer Géza: *Csik vármegye településtörténete*. Helytörténeti adatok. Jegyzetekkel ellátta Szócs János. Pallas-Akadémia, Csikszereda, 2007. 38., 58.

rămas așezări separate pentru o lungă perioadă de timp⁴, așa că am ținut cont de aceste limite ale orașului de la sfârșitul secolului al XIX-lea în timpul cercetărilor mele.

În disertația mea, am încercat să mă bazez în primul rând pe surse arhivistice (sau de alte tipuri, dar mai ales scrise) pentru a discuta anumite subiecte. Am încercat să procedez în felul acesta ori de câte ori a fost posibil, dar în Miercurea Ciuc, situația surselor este una destul de specială. Am completat aceste surse cu informații din presa contemporană, amintiri, imagini de arhivă și alte surse. Cu toate acestea, au existat, de asemenea, unele întrebări și probleme pentru care aveam la dispoziție doar articole de ziar, articole mai lungi, monografiile, studii și colecții de date, mai ales de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Este important de menționat că, în același timp cu prelucrarea surselor, am analizat clădirile și în calitate de istoric de artă: am pregătit descrieri detaliate ale acestora și am încercat să le plasez într-un context istorico-arhitectural mai larg.

Aș dori, de asemenea, să subliniez faptul că într-o parte semnificativă a surselor despre orașul studiat se regăsește o poziție narativă și descriptivă caracteristică, batjocoritoare, (auto)ironică, iar uneori nu am reușit să fac abstracție de limbajul care rezultă din această abordare. Aici, desigur, nu mă refer în primul rând la memorialiștii care uneori au ajuns la Miercurea Ciuc din locuri foarte îndepărtate și au lăsat posterității note dezamăgite sau chiar disprețuitoare despre această așezare, ci, bunăoară, și la Imre Tivai Nagy, la ale cărui texte revin cu regularitate, care a făcut multe pentru dezvoltarea socio-economică a orașului și a împrejurimilor sale, dar care, în același timp, a consemnat starea administrației orașului la sfârșitul secolului al XIX-lea în felul următor: „*Consiliul orășenesc era format din elementul cetățenesc trunkus⁵ cu câțiva viriles negustori și antreprenori. La începutul acelor vremuri, ultimul membru virilis abia dacă plătea mai mult de 20 de forinți la impozite. Cetățenii trunkus îl urau pe viriles cu o ură de moarte, iar dacă aceștia găseau o modalitate de a lua cuvântul în ședință, îl certau și se întrebau disprețuitor ce vrea «veneticul»? Vicecomitele Antal Becze, proprietar de casă și de terenuri în oraș, părăsea deseori furis ședința consiliului de deputați, fiind numit «venetic» de câte un trunkus, care gesticula cu pălăria în cap și cu pipa în gură împotriva «veneticilor» din ședință. Cu astfel de ocazii, primarul care prezida ședința îl avertiza în zadar pe cel înflăcărat: «Scoate-ți pălăria și taci din gură, măgarule!» sau «Ieși afară, vită!»», dar pentru că aceste avertismente politicoase nu prea aveau efect, ședința se desfășura mai departe fără nicio supărare sau întrerupere. [...]* Cunosoc de aproape nobilii

⁴ Ibid. 51.

⁵ Termen folosit pentru a descrie locuitorii băștinași din Miercurea Ciuc, mai ales de către localnici.

magistrați de pe vremea când îmi foloseam toate abilitățile lingvistice pentru a-i determina să numai treacă pe documentele oficiale Tanáts în loc de Tanács [Consiliu]. Nu am reușit însă să conving nici primarul, nici notarul cu privire la această ortografie. În ceea ce îi privește pe domnii consilieri, pe ei nici măcar nu am încercat să-i conving în privința asta, pentru că ei oricum nu prea scriau cuvântul. De consiliat au consiliat, dar nu prea scriau nimic. Funcțiile lor nu necesitau prea mult scris la vremea respectivă. Dar nici primarul nu s-a deranjat prea mult cu scrisul. Așa că cea mai mare parte a scrisului a fost lăsată în seama notarului József Jakab. Doar el scria și tot scria, căci avea această ambiție de când învățase acest meșteșug.”⁶

Aș dori, de asemenea, să spun câteva cuvinte despre fotografiile din text, respectiv despre imaginile care îl însoțesc. În acele cazuri în care am considerat că o imagine de arhivă, câte un detaliu de clădire, un portret etc. ar completa ceea ce tocmai am descris, înlesnind lectura și asimilarea, am plasat imaginile în partea relevantă a textului. În schimb, în acele situații în care a fost nevoie de o întreagă documentație fotografică pentru a descrie organizarea spațială sau fațadele unei clădiri, am inclus imaginile relevante în anexă, astfel încât acestea să nu supraîncarce textul.

După această introducere, un rezumat al cadrului conceptual și metodologic, al surselor utilizate și al istoricului cercetării, disertația trece în revistă istoria orașului de la începuturile sale până la Compromis. În continuare, examinez transformarea orașului, cu un accent deosebit asupra istoricului construirii noului sediu al comitatului Ciuc, a Vigadó și a complexului de clădiri al liceului catolic. Pe lângă faptul că sursele arhivistice au făcut posibilă reconstituirea istoriei detaliate a construcției acestor trei clădiri publice, evidențierea lor se justifică din mai multe motive: în fiecare caz avem de-a face cu un tip diferit de clădire, iar interesele părților celor mai implicate în proiectul de construcție – statul însuși, comitatul, orașul (și locuitorii săi), respectiv Statusul Romano-Catolic din Transilvania – au fost diferite. Nu este întâmplător faptul că istoria proiectării, construcției și recepției acestor trei structuri-cheie acoperă aproape întreaga perioadă studiată: noul sediu al comitatului a fost finalizat la sfârșitul anilor 1880, nevoia unui palat al culturii și construcția clădirii Vigadó au fost subiect de dezbatere în primii ani ai secolului XX, iar predarea finală a complexului arhitectural al liceului catolic a avut loc chiar înainte de izbucnirea Primului Război Mondial.

În cele ce urmează, examinez construcția clădirilor rezidențiale, mai exact circumstanțele și detaliile construcției fostei case a lui Antal Fejér de pe strada Vár, deoarece

⁶ Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csikiakról*. Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009. 36–39.

aceasta este singura clădire rezidențială din Miercurea Ciuc construită în această perioadă, pentru care a supraviețuit o parte semnificativă a documentelor de construcție contemporane. În urma analizelor centrate pe clădiri, abordez problemele legate de deschiderea de noi străzi, amenajarea de trotuare și reglarea apelor care curg prin oraș.

În părțile finale ale disertației, urmăresc să plasez procesele descrise în cazul orașului Miercurea Ciuc într-un context mai larg. De asemenea, descriu pe scurt ceea ce s-a întâmplat la Miercurea Ciuc după Primul Război Mondial.

Consider că este important de remarcat faptul că, în timp ce, de exemplu, în cazul Clujului, istoricii și istoricii de artă s-au ocupat recent de viața politică, de funcționarea administrației locale, de industrie, de lucrările publice, de epidemii și de patrimoniul construit al epocii dualiste în studii separate, în cazul orașului Miercurea Ciuc nu s-a efectuat încă o astfel de cercetare țintită (întrebarea importantă este, desigur, și în ce măsură situația diferită a surselor ar permite acest lucru) – ceea ce justifică și perspectiva mai largă a disertației mele.

Să vedem acum câteva dintre rezultatele cercetării. Noul sediu al comitatului a fost construit la sfârșitul secolului al XIX-lea la Miercurea Ciuc și a fost inaugurat în februarie 1888. Ca predecesor imediat al clădirii, este important de subliniat faptul că, după reformele administrative de la sfârșitul secolului al XIX-lea, reședința comitatului Ciuc a fost transferată de la Șumuleu Ciuc la Miercurea Ciuc, iar orașul, care avea încă un caracter mai degrabă rural la acea vreme, trebuia să construiască un sediu demn de noul său rol administrativ, atât din punct de vedere al locației, cât și al dimensiunii și aspectului.

Cu toate acestea, decizia de a construi o nouă casă a comitatului nu a putut fi urmată de fapte pentru o perioadă lungă de timp, deoarece, pentru a obține un teren adecvat pentru construcție, a fost necesar un schimb de terenuri, în care au fost implicate, pe lângă comitat, și autoritățile militare. Complicațiile legate de schimbul de terenuri au întârziat mult timp construcția noului sediu, iar povestea schimbului de terenuri care reiese din surse este deosebit de interesantă, deoarece oferă o idee foarte bună despre relația dintre diferitele ramuri ale puterii la sfârșitul secolului al XIX-lea în Ungaria. Pe lângă istoricul schimbului de terenuri, am reconstituit și un istoric detaliat al construcției noii case a comitatului Ciuc, inclusiv motivele modificărilor de planuri care au devenit necesare între timp, circumstanțele financiare ale construcției și procesul efectiv de construire. Poate că unul dintre cele mai importante rezultate ale cercetării a fost colectarea de informații despre arhitectul noului sediu, Ignác Hám, care a conturat figura unui arhitect venit din vestul Ungariei, care a jucat un rol semnificativ în

transformarea noului sediu al comitatului într-o clădire de înaltă calitate, atât din punct de vedere al calității realizării, cât și al aspectului. În cazul lui Ignác Hám, un studiu amănunțit al volumelor *Magyar tisztii cím- és névtár* (Repertoriul titlurilor și numelor funcționarilor maghiari) a scos la iveală detalii despre cariera sa, pe parcursul căreia a vizitat mai multe comitate din Ungaria și a fost prezent, printre altele, și la finalizarea construcției casei comitatului din Nagybecskerek, construită în paralel cu cea din Miercurea Ciuc. Un alt rezultat important al cercetării este că noul sediu al comitatului Ciuc poate fi clasificat în cea de-a treia mare perioadă a arhitecturii maghiare a sediilor de comitat: pe lângă arhitectura barocă și mai târziu neoclasică a sediilor de comitat, casele de comitat care au trebuit să fie construite după Compromis, mai ales în noile reședințe de comitat, sunt semnificative. Una dintre cele mai comune caracteristici ale acestora este faptul că au fost construite într-un stil eclectic, inițial neo-renascentist, apoi neobaroc. Pe baza circumstanțelor și a perioadei construirii noului sediu, a caracteristicilor generale și comune ale caselor de comitat construite în această perioadă, a fost posibilă plasarea sediului de comitat din Miercurea Ciuc într-un context mai larg.

Cealaltă clădire pe care am studiat-o mai în detaliu în cercetările mele de până acum este Vigadó din Miercurea Ciuc, finalizată în 1904. La sfârșitul secolului al XIX-lea, exista deja o mare cerere pentru o sală sau o clădire adecvată pentru scopuri culturale publice, pentru spectacolele grupurilor de teatru de amatori din oraș, pentru serate muzicale și pentru a găzdui artiștii invitați. După lungi așteptări și mai mulți ani de condiții nefericite, noua clădire Reduta, construită în mai puțin de un an, a dezamăgit în cele din urmă publicul entuziast și plin de speranțe din Miercurea Ciuc, deoarece s-a dovedit în scurt timp a fi aproape complet inutilizabilă din cauza unor erori de proiectare și a trebuit să fie închisă pentru o perioadă mai lungă de timp la doar două săptămâni după ceremonia de inaugurare, la mijlocul lunii ianuarie 1905. Un rezultat important al cercetării legate de Vigadó, care merită subliniat, se referă la persoana arhitectului, de data aceasta Róbert Szász. În urma mențiunilor publicate până acum despre el, s-a putut afla că Róbert Szász, despre care se vorbea doar ca despre un inginer al Biroului de Stat de Arhitectură, era de fapt membru al nobilei familii Szemerjai Szász din Trei Scaune, iar rudele sale cele mai cunoscute erau Károly Szemerjai Szász (I), profesor în Aiud și Károly Szemerjai Szász (II), episcop reformat. În cursul cercetărilor, numele lui Róbert Szász a apărut și în legătură cu o casă din Cluj, ceea ce ar putea deschide o nouă direcție în acest subiect, deoarece este foarte probabil, dar încă nedovedit, ca și casa din Cluj să fi fost construită de proiectantul clădirii Vigadó. În cazul Vigadó, a fost descoperit și un bogat material de proiectare, păstrat în prezent de Arhivele din Miercurea Ciuc (Direcția Județeană Harghita a

Arhivelor Naționale). Acest material include planuri care au fost elaborate la începutul anilor 1910 în speranța renovării și transformării Vigadó, dar care, din păcate, nu au fost realizate niciodată. Este vorba despre planuri detaliate, secțiuni, noi scheme de dispunere a diferitelor etaje ale clădirii, care oferă informații foarte importante pentru cercetătorii de astăzi despre pereții, structura și soluțiile tehnice ale clădirii.

La intersecția drumurilor care duc de la Miercurea Ciuc la Toplița și la Șumuleu Ciuc, pe un teren extins, se află clădirea impunătoare a fostului gimnaziu din Miercurea Ciuc al Statusului Romano-Catolic din Transilvania, care acum găzduiește două instituții, Gimnaziul „Márton Áron” și Liceul Teologic Romano-Catolic „Segítő Mária”. Cu proporțiile sale izbitoare și fațada principală distinctivă, construcția ansamblului, care încă domină peisajul orașului, a început în 1909; primele două aripi au fost inaugurate în 1911, iar clădirea a fost dată în folosință în 1913. Deși această școală este una din cele mai importante școli gimnaziale construite de Statusul Romano-Catolic din Transilvania la începutul secolului XX și una din cele mai importante clădiri publice ale orașului Miercurea Ciuc de la începutul secolului trecut, nu a fost cercetată până în prezent din perspectiva istoriei artei. Cercetarea pe care am început-o în 2012 și-a propus umplerea acestui gol.

După cum reiese și din prezentarea istoriei cercetării de la începutul disertației, întrebarea crucială, care a devenit în cele din urmă baza cercetării complexului de clădiri, s-a conturat încă de la început – și anume, problema identității proiectantului. Deoarece afirmațiile unilaterale și uneori repetitive din literatura de specialitate nu au fost încă confruntate cu sursele relevante, identitatea proiectantului fostului gimnaziu catolic din Miercurea Ciuc a fost mult timp incertă. Pe parcursul colectării surselor arhivistice, s-a conturat și un alt mod de abordare a clădirii – cel al cercetării din perspectiva istoricului construcției. Cu toate acestea, având în vedere că numeroase detalii rămân neclare în această privință, capitolul în cauză se limitează la discutarea problemei planificării, prezentând-o într-un mod cât mai cuprinzător și multifacetat posibil și formulând posibile răspunsuri, urmând ca următoarea sarcină să fie rezumarea istoricului construcției.

Ideea de a muta instituția de învățământ fondată de franciscani, veche de secole, de la Șumuleu Ciuc la Miercurea Ciuc și de a ridica o clădire nouă, spațioasă, amplă, impresionantă și ornamentată pentru oraș a fost lansată pentru prima dată la sfârșitul secolului al XIX-lea. Motivele relocării au fost, în principal, lipsa de spațiu și caracterul învechit al clădirii originale, dar și lipsa depozitelor, a unei săli de artă și de educație fizică adecvate. Deși au existat și unii

opozanți ai ideii, care au invocat în principal tradițiile din Șumuleu Ciuc și efectele benefice ale mediului de acolo, faptul că reședința nou înființatului comitat Ciuc a fost stabilită la Miercurea Ciuc nu mai era un aspect minor, iar orașul începuse să se dezvolte, oferind noi oportunități atât pentru profesori, cât și pentru elevi.

Deși nevoia de relocare și reconstrucție a fost în curând dincolo de orice îndoială, anevoiosul proces a durat ani de zile, pe parcursul cărora au intervenit și numeroase răsturnări de situație. Deși literatura de specialitate identifică în mod clar clădirea fostului gimnaziu catolic din Miercurea Ciuc ca fiind opera renumitului arhitect budapestan Ignác Alpár, noile cercetări rezumate în această disertație oferă o imagine mai nuanțată. Putem presupune că schițele realizate de Ignác Alpár la începutul secolului al XX-lea, după o lungă întrerupere, au fost în cele din urmă elaborate și adaptate la nevoile locale de Sándor Pápai, arhitectul Statusului Romano-Catolic din Transilvania, într-un mod care a avut o influență decisivă asupra designului fațadei principale a clădirii. Disertația prezintă, de asemenea, detalii recent descoperite ale operei lui Sándor Pápai, necunoscute până acum.

Pe lângă reconstituirea istoriei construcției, o altă sarcină a cercetării a fost aceea de a clarifica în ce măsură procesul descris mai sus poate fi considerat un fenomen general în contextul construcției de gimnazii ale Statusului Romano-Catolic din Transilvania din acea perioadă. Această întrebare este justificată de faptul că, pe baza cercetărilor efectuate până în prezent, se pare că proiectarea gimnaziului catolic din Târgu Secuiesc-Canta a avut loc în aceleași circumstanțe, cu diferența că schițele nu au fost realizate, în cazul acela, de Ignác Alpár, ci de un alt arhitect din Budapesta, Albert Kőrössy.

Prin urmare, o parte importantă a disertației examinează tema planificării și a proiectantului fostului gimnaziu catolic din Miercurea Ciuc, iar apoi plasează rezultatele cercetării menționate mai sus în contextul construcțiilor de școli a vremii în Ungaria, al nevoilor și cerințelor pedagogice și igienice de modernizare. Deoarece o descriere mai scurtă, dar foarte plastică a primelor două aripi ale clădirii – gimnaziul și internatul – a supraviețuit din perioada predării, a fost posibilă și compararea planurilor cu părțile finalizate ale clădirii. Complexul de clădiri recent renovat este încă un simbol al educației de calitate, iar disertația de față își propune să contribuie inclusiv la cunoașterea și înțelegerea istoriei acestui gimnaziu.

În măsura în care a fost posibil, m-am ocupat și de percepția și utilizarea contemporană a clădirilor publice examinate. Deși pare de neconceput că va fi posibilă întocmirea unei topografii istorice mai mult sau mai puțin complete a orașului Miercurea Ciuc, având în vedere

stadiul actual al cercetării și sursele disponibile, cred că rezultatele cercetării prezentate în disertație pot constitui o piatră de hotar în acest sens. În plus față de cele descrise mai sus, pentru prima dată a fost posibilă reconstituirea circumstanțelor și a istoriei construcției unei case în Miercurea Ciuc la începutul secolului și pentru prima dată a fost realizat și un studiu mai sistematic al expansiunii și transformării orașului (respectiv a centrului).

Sunt conștientă de faptul că toate acestea au dat naștere unei lucrări destul de complexe și cu multe fațete, dar cred că tocmai aceasta oferă o imagine mai autentică a dezvoltării orașului în perioada dualismului, respectiv a naturii acestei dezvoltări.

Iar acum propun să revenim asupra particularităților procesului de dezvoltare. În urmă cu un secol, Imre Tivai Nagy formulase anumite caracteristici ale vieții culturale publice locale, care au o oarecare relevanță și în alte privințe: *„Experiența mea este că progresul culturii publice din comitatul Ciuc fost întotdeauna gestionat într-un mod imaginativ doar zi după zi. Instituțiile noastre publice au fost înființate și au eșuat spontan, sau poate pe bază de antipatii sau simpatii, iar competența serioasă nu a avut nimic de-a face nici cu înființarea, nici cu eșecul lor. [...] Cauza acestor condiții nefericite este, în primul rând, faptul că societatea noastră este lipsită de forțe conducătoare și călăuzitoare, deoarece suntem săraci atât din punct de vedere financiar, cât și spiritual, fiind doar niște invidioși mărunți, condiții în care nimeni nu dorește și nu se angajează să preia un rol conducător. [...] Nu avem decât un singur lucru în comun, o ignoranță naivă și o minte simplă, prin care considerăm întotdeauna bun doar ceea ce facem noi înșine și vedem toate aspirațiile și opiniile celorlalți ca fiind egoiste sau cel puțin suspecte.”*⁷

În textul său intitulat *Jellemvonások (Trăsături de caracter)* – din care am preluat fragmentul de mai sus –, Tivai, în loc de tonul său obișnuit ironic și stilul anecdotic, a criticat dur contemporanii săi și gândirea publică din Miercurea Ciuc. Deși caracterizarea citată poate părea exagerată pe alocuri, tiparele de comportament descrise se simt puternic și în articolele din ziarele vremii – adesea citate ca surse în disertație. S-ar putea spune, desigur, că presa este un astfel de gen, care dintotdeauna a dat curs preponderent criticilor. Cu toate acestea, am asistat la dezacorduri care au fost în detrimentul dezvoltării orașului, de lungă durată și paralizante, de exemplu, și cu privire la relocarea fostului liceu catolic de la Șumuleu Ciuc la Miercurea Ciuc, precum și la o schimbare bruscă și radicală de percepție în cazul proiectantului clădirii Vigadó, care a fost sărbătorit într-o clipă, iar în următoarea a fost criticat pentru toate eșecurile realizării.

⁷ Tivai Nagy Imre: op. cit. 67–69.

Acest lucru s-a datorat, de asemenea, lipsei unei viziuni mai mult sau mai puțin dezvoltate și a unei dorințe comune de dezvoltare și modernizare, precum și lipsei dorinței necesare de cooperare și organizare. Mai presus de toate, însă, a lipsit un strat burghez solid care să asigure toate acestea.

Principala forță motrice din spatele urbanizării orașului Miercurea Ciuc a fost importanța administrativă a localității, respectiv faptul că, la începutul perioadei de studiu, orașul a devenit reședința noului comitat Ciuc. Alte funcții care țin de dezvoltare, cum ar fi cea comercială (atracția și puterea economică a târgurilor, apoi a magazinelor) sau culturală, au trecut în plan secund. Construcția căii ferate și a gării, deși au contribuit fără îndoială la modernizare și au permis o circulație mai ușoară a știrilor, informațiilor și călătorilor, nu pot fi considerate factori de importanță majoră pentru progresul orașului.

Alte particularități ale procesului de dezvoltare apar dacă comparăm localitatea studiată cu alte orașe din Ținutul Secuiesc. Analiza paralelă a acestor localități a fost realizată de Judit Pál în mai multe studii. Este clar că, în timp ce în cazul orașului Sfântu Gheorghe, de exemplu, ne putem baza pe primari puternici și carismatici – mai întâi Bálint Császár și apoi Ferenc Gödri –, la Miercurea Ciuc, importanța liderului orașului este cel puțin discutabilă. Dr. Jenő Újfalusi a fost primarul orașului Miercurea Ciuc în cea mai mare parte a perioadei în discuție și, chiar dacă, bineînțeles, numele său este adesea menționat în legătură cu anumite investiții și dezvoltări, sursele sugerează că el a fost mai degrabă un executant tăcut decât un inițiator sau un adevărat lider cu o viziune – o afirmație care este în concordanță cu declarațiile lui Imre Nagy Tivai de mai sus.

De asemenea, din diverse declarații și statistici reiese că rata de creștere a populației a fost de 182% în această perioadă, ceea ce a plasat orașul în fruntea clasamentului maghiar.⁸ Orașul a fost în fruntea listei și în ceea ce privește numărul de persoane din mediul rural deservite, depășind cu mult propria populație.⁹ Cu toate acestea, după cum mulți au subliniat

⁸ Thirring Gusztáv: *Városaink népességének alakulása 1787-től 1910-ig*. Klny. a *Városi Szemle* 1911/7–8. számaiból. Apud Pál Judit: *Városok a kiváltságok és a modernizáció kihívásai között*. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története III. 1867–1990*. MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, 2016. 254.

⁹ Beluszky Pál – Győri Róbert: *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2005. 146.

deja, aceste cifre sunt în sine înșelătoare, deoarece, chiar și în 1910, Miercureac Ciuc avea puțin peste 3500 de locuitori.¹⁰

Nu putem ignora nici sărăcia ca specific local, reflectat de amploarea investițiilor din epoca respectivă: în timp ce valoarea totală a investițiilor în celelalte orașe secuiești a depășit 500.000 de coroane între 1879 și 1908, la Miercurea Ciuc suma a fost de numai 43.439 de coroane și, conform datelor oficiale, investițiile au fost finanțate în întregime prin împrumuturi.¹¹ Din acest punct de vedere, construcția clădirii Vigadó reprezintă un caz special. Deși este adevărat că aceasta nu a fost finanțată din bugetul orașului, sursa nu a fost un împrumut extern, adică de stat, deoarece construcția acestui palat a fost posibilă cu ajutorului unei proprietăți speciale a comunității secuiești, „Csiki Magánjavak”. Aici trebuie să menționăm și un fenomen asupra căruia același Tivai Nagy ne-a atras atenția în legătură cu construcția căii ferate: deoarece la începutul perioadei studiate, locuitorii din Miercurea Ciuc și din împrejurimi se ocupau în principal cu agricultura, munca lor persistentă putea fi mai puțin luată în calcul pentru șantierele de construcții, pe care majoritatea le părăseau în perioada lucrărilor agricole. Este adevărat însă și că această situație se schimbase oarecum până în anul 1900.¹²

Acestea fiind spuse, întrebările ridicate în introducere pornind de la studiile lui Judit Pál – este posibil să vorbim despre dezvoltarea urbană în circumstanțele specifice ale Ținutului Secuiesc în perioada dualismului și, dacă da, ce a însemnat această dezvoltare?; ce funcții urbane pot fi luate în considerare și cât de importantă a fost prezența lor în orașul studiat; cum a trăit o anumită localitate transformarea, pierderea privilegiilor sale?; cât de organică a fost dezvoltarea?; cât de important a fost rolul statului în dezvoltarea orașului?; în ce măsură societatea locală a fost capabilă să facă față provocărilor modernizării, cum a reacționat, ce tehnici a dezvoltat?; cum au coexistat și cum s-au îmbinat elementele tradiționale cu cele moderne? – au primit în mare parte răspunsuri, deși au fost formulate și unele concluzii care sunt greu de susținut cu date concrete. La cumpăna dintre secolele XIX și XX-lea, și la Miercurea Ciuc a apărut cererea pentru clădiri mai mari, mai ornamentate și mai reprezentative,

¹⁰ Thirring Gusztáv: *Városaink népességének alakulása 1787-től 1910-ig*. Klny. a *Városi Szemle* 1911/7–8. számaiból. Apud Pál Judit: *Városok a kiváltságok és a modernizáció kihívásai között*. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története III. 1867–1990*. MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, 2016. 254.

¹¹ Thirring Gusztáv: *A magyar városok statisztikai évkönyve*. A magyar városok országos kongresszusának iratai. II., Budapest, 1912. 621. Apud Pál Judit: *Városok a kiváltságok és a modernizáció kihívásai között*. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): op. cit. 252.

¹² Pál Judit: *Városok a kiváltságok és a modernizáció kihívásai között*. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): op. cit. 258.

pentru condiții de trai mai bune și mai confortabile, pentru drumuri și trotuare curate și circulabile și pentru un stil de viață modern. Mai devreme sau mai târziu, inovațiile au apărut în mod inevitabil la nivelul peisajelor stradale, pe fațadele și în casele oamenilor. Cu toate acestea, se pare că orașul – poate și din cauza secolelor de stagnare și a lipsei unei tradiții de dezvoltare organică, sau poate pentru că nu era pregătit pentru noul său rol administrativ, care i-a fost încredințat în lipsa pregătirii necesare – nu a fost terenul potrivit pentru aceste inovații, astfel încât inițiativa și dezvoltările s-au realizat doar sporadic sau nu au fost finalizate.

În cele din urmă, aș dori să menționez o potențială direcție de cercetare ulterioară. Schimbarea peisajului urban de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea nu a fost doar o expresie a modernizării, ci a fost importantă și pentru reprezentarea directă a așezării, precum și pentru cea mediată prin cărți poștale. Gábor Gyáni spune în studiul său intitulat *Vidéki urbanizáció* (Urbanizarea rurală): „În cele din urmă, să nu uităm că ceea ce face ca un anumit loc să fie oraș este felul în care arată.”¹³ Pornind de la această afirmație, Anna Keszeg a rezumat ceea ce compunea peisajul vizual al unui oraș la începutul secolului (de la străzi, clădiri, mobilier stradal, mijloace de transport în comun până la interioarele de cafenele, spectacolele de teatru și cinematografele localității), apoi, în contextul unora dintre cele mai mari orașe ale Ungariei de la începutul secolului, a analizat ceea ce poate fi sesizat din toate acestea pe cărțile poștale din ce în ce mai răspândite și ce se poate concluziona de aici în cazul orașelor pe care le-a selectat. Keszeg a sintetizat în cinci puncte codurile pe care le-a căutat în materialul imagistic al fiecărei locații: „1. noile structuri spațiale ale orașului modern – bulevarde, străzi, piețe; 2. tipurile de clădiri ale orașului modern – clădiri de apartamente, sedii de instituții, tribunale, noi spații ale cunoașterii, primăriei, fabrici etc.; mobilier urban și transport public – piloni de publicitate prin afișe, bănci, stații de autobuz, mijloace de transport în comun, mașini personale; 4. locuri pentru activități de petrecere a timpului liber - cafenea, circ, cabaret, bâlci, cinematograful, parc; 5. structurile spațiale modelate de turism și de cumpărături – hoteluri, magazine, magazine universale, bănci și alte spații comerciale.”¹⁴

Deși o analiză sistematică a cărților poștale care înfățișează Miercurea Ciuc, pe baza criteriilor de mai sus, nu a fost încă realizată, pornind de la afirmația lui Gábor Gyáni și de la studiul Annei Keszeg, avem din plin temă de reflecție. Pe baza imaginilor vehiculate, putem

¹³ Gyáni Gábor: *Vidéki urbanizáció*. In: Idem: *Az urbanizáció társadalomtörténete*. Tanulmányok. Korunk Komp-Press, Kolozsvár, 2012. 30.

¹⁴ Keszeg Anna: *A Magyar Királyság városainak látványstruktúrái a századforduló képeslapjain*. In: Kálai Sándor (szerk.): *Médiakultúra Közép-Kelet-Európában*. Letöltés 4. Média- és kommunikációtudományi könyvsorozat. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 135–137.

afirma, că înfățișarea localității Miercurea Ciuc de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea i-a acordat acesteia caracterul de oraș, indiferent de calitatea operațiunilor efective din spatele aspectului exterior.

În același timp, conform observațiilor lui Keszeg, primăriile sunt prezente pe majoritatea cărților poștale – de exemplu, 50 de cărți poștale din Debrecen, 190 din Oradea și 139 din Szeged prezintă instituția fie în totalitate, fie parțial.¹⁵ În schimb, în Miercurea Ciuc, reprezentarea acesteia din urmă este umbrită de cea a casei comitatului și a celorlalte clădiri publice. Oare motivul pentru acest lucru trebuie căutat doar în faptul că primăria din Miercurea Ciuc era o clădire mai simplă, fără ornamente, aproape lipsită de trăsături caracteristice, moștenită dintr-o perioadă anterioară, sau și în faptul că localitatea se considera în primul rând ca reședință de comitat? În următoarea etapă a cercetării, voi încerca să răspund și la această întrebare, pe lângă subiectele deja menționate.

¹⁵ Ibid. 140.